

Milica Ristić,
Univerzitet u Nišu,
Učiteljski fakultet u Vranju

UDK 159.97:316.647-057.875
Originalni naučni rad
Primljen: 10. 1. 2013.

Milica Mitrović,
Univerzitet u Nišu,
Filozofski fakultet

STAVOVI PREMA MENTALNO OBOLELIM OSOBAMA I PROCENA OSOBINA LIČNOSTI NA OSNOVU FOTOGRAFIJA LICA¹

Rezime

Cilj ovog istraživanja odnosio se na ispitivanje određenih stavova prema mentalno obolelim osobama – njihove izraženosti, kao i povezanosti sa procenama njihovih osobina ličnosti na osnovu fotografija neutralnih lica osoba oba pola. Prigodni uzorak od 31-og ispitanika činili su studenti psihologije. Istraživanje se sastojalo iz dva dela. U prvom delu, zadatak ispitanika bio je da procene izraženost pojedinih osobina ličnosti osoba na osnovu fotografija njihovih lica. Drugi deo istraživanja podrazumevao je isti postupak, s tim što su ispitanici dobili informaciju da je reč o mentalno obolelim osobama. Nakon toga su, Skalom stavova prema mentalno obolelim osobama, ispitani pojedini stavovi ispitanika prema ovoj grupi. Dobijeni rezultati ukazuju na to da je kod ispitanika u najvećoj meri izražen stav pesimistička predviđanja, zatim slede stereotipnost, separatizam i, kao najniže izražena, stigmatizacija psihijatrijskih bolesnika. Ispitivanje razlika u proceni osobina ličnosti na osnovu fotografija lica, pokazuje da statistički značajne razlike postoje u proceni anksioznosti i razdražljivosti. Na kraju, dobijeni rezultati pokazuju da postoji pozitivna statistički značajna korelacija između sledećih varijabli: stereotipnosti i razlike u proceni povučeniosti, stereotipnosti i razlike u proceni pouzdanosti, zatim između stigmatizacije i razlike u proceni druželjubivosti. Negativna statistički značajna korelacija dobijena je između pesimističkog predviđanja i razlike u proceni razdražljivosti. Istraživanje bi trebalo ponoviti na većem i nespecifičnom uzorku.

Ključne reči: Stavovi prema mentalno obolelim osobama, procena osobina ličnosti, fotografije neutralnih lica

Uvod

Stavovi predstavljaju tendencije pozitivnog ili negativnog procenjivanja najrazličitijih stvari (Bem, 1970; Eagly & Chaiken, 1993; Fazio, 1990; Olson & Zanna, 1993; Petty, Wegener, & Fabrigar, 1997; Wood, 2000, prema Olson & Maio, 2003).

¹ Nastanak ovog rada delimično je finansiran sredstvima Ministarstva za nauku i tehnološki razvoj u okviru projekta br. 179002

Nastaju kao ishod iskustva pojedinca i teže da sačuvaju i stabilizuju njegov odnos prema nečemu ili nekome. Stavovi mogu biti usmereni ka bilo kom objektu koji se može identifikovati u okolini osobe, uključujući grupe ljudi, kontroverzna pitanja ili konkretne objekte. Zbog toga što predstavljaju veoma značajan deo svakodnevnog života, istraživači su uložili veliki napor u cilju njihovog boljeg razumevanja.

Svaki stav uključuje tri komponente: saznavnu, emocionalnu i motivacionu. Naime, o pojavi prema kojoj postoji stav uvek se nešto zna i misli, postoji izvesno osećanje prema njoj i često se nešto i čini u vezi sa njom (dakle, nije uvek slučaj da osoba nešto preduzme). Jedna od možda najbitnijih karakteristika jeste direktivni i dinamički karakter stavova – stav uvek predstavlja opredeljenost za ili protiv, što osobu može podstaći na aktivnost (Olson & Maio, 2003).

Jasno je da ljudsko ponašanje ima mnoštvo uzroka, ali razumevanje stavova jedne osobe često može biti pouzdan način da se predvidi njeno ponašanje. Stavovi imaju i mnoge druge funkcije. Ponekada služe dobijanju nagrade ili izbegavanju kazne. Posedovanje određenih stavova itekako utiče na formiranje pozitivne ili negativne slike o sebi i drugima. Na primer, utvrđeno je da negativni stavovi prema drugima, mogu doprineti pozitivnijem viđenju sebe (Bizer, 2004).

Smit sa saradnicima (Smith et al., 1956, prema Hamilton & Mineo, 2009) smatra da stavovi poseduju tri funkcije: procena objekata, socijalno prilagođavanje i eksternalizacija. Funkcija procenjivanja objekata odnosi se na mogućnost da se na osnovu stavova rezimiraju pozitivne i negativne karakteristike objekata u okruženju. Socijalno prilagođavanje pomaže nam da se identifikujemo sa ljudima koje volimo, ali i da se udaljimo od onih koji nam se ne sviđaju, a eksternalizacija se ostvaruje stavovima kojima se branimo od unutrašnjih konflikata.

Postoje stavovi koji se ne zasnivaju na činjenicama, već su češće u suprotnosti sa njima, praćeni su jakim emocijama, rigidni su i otporni na promene. Ova vrsta stavova naziva se predrasudama (Statt, A. D. 1998). Stefan i Stefan (Stefan & Stefan, 1996, prema Dion, 2003) navode neke od uzroka nastanka predrasuda. Prema njihovom mišljenju, pretnja sigurno predstavlja jedan od glavnih uzroka formiranja predrasuda. Integrativna teorija ovih autora identifikuje i kombinuje četiri najveće pretnje, na osnovu kojih se može predvideti javljanje predrasuda: realne pretnje, simboličke pretnje, intergrupna anksioznost i stereotipi.

Realne pretnje uključuju bilo koju opaženu pretnju dobrobiti ili opstanku, bilo da dolazi od pojedinca ili od cele grupe. Simboličke pretnje sadržane su u opaženim međugrupnim razlikama u verovanjima, vrednostima i normama koje mogu ugroziti unutargrupni način života. Ove pretnje mogu se opaziti u bilo kojoj grupi, bilo da je dominantna ili podređena, a tiču se vrednovanja razlika generalno. Konstrukt intergrupne anksioznosti odnosi se na negativne emocije koje se javljaju prilikom interakcije sa članovima druge grupe, naročito ukoliko je reč o suprotstavljenoj ili kompetitivnoj grupi. Verovanja da pripadnici neke grupe poseduju određene karakteristike i osobine ličnosti (stereotipi), time što stvaraju negativna očekivanja o načinu regovanja pripadnika tih grupa, predstavljaju još jednu pretnju. I na kraju, ova teorija pretpostavlja da se istorija i priroda prethodnih kontakata između grupa, kao i relativni status grupe, takođe moraju uzeti u obzir prilikom predviđanja javljanja predrasuda.

S obzirom na navedene osobine i funkcije, može se reći da stavovi (predrasude, stereotipi) utiču na emocionalne i kognitivne funkcije procenjivača, dakle, pored ostalog, i na njegovu percepciju.

Svakodnevno iskustvo nam pokazuje da impresije o osobinama ličnosti nepoznatih ljudi formiramo već pri prvom susretu. Često je dovoljan samo jedan pogled da bismo govorili o tome da li je reč o dobroj, zloj, nezadovoljnoj, ponosnoj osobi. Postoje brojne teorijske mogućnosti za opisivanje procesa formiranja impresije o osobinama ličnosti. Jedno od objašnjenja, ukupan utisak o pojedincu razmatra kao sumu pojedinačnih utisaka o crtama ličnosti. Drugo objašnjenje zastupa tezu o formiranju opšte impresije o ličnosti pojedinca u okviru koje su pojedinačne crte međusobno povezane. Bez obzira na teorijsko objašnjenje, poznato je da se utisak o drugoj osobi formira sa izuzetnom brzinom i lakoćom, što jeste jedan od bitnih preduslova snalaženja u socijalnom okruženju i životu uopšte (Asch, 1946).

Druge osobe su za svakog značajni objekti opažanja, daleko složeniji od fizičkih objekata, pa je njihovo saznavanje kompleksna i neizvesna aktivnost. Ukoliko su ishodi ove aktivnosti objektivni, odnosno saglasni socijalnoj stvarnosti opažača, oni imaju šansu da razumeju ponašanje ljudi kojima su okruženi. Međutim, čak i u slučaju da je socijalna percepcija pogrešna, ona pomaže pojedincu da formira impresiju o drugima na osnovu ograničenog broja informacija koje on u tom trenutku ima. Informacije koje nedostaju, dopunjuju se na osnovu lične implicitne teorije opažača. Lična implicitna teorija predstavlja proizvod karakterističnog verovanja opažača da se neke crte ličnosti javljaju zajedno. Ovakve pretpostavke pomažu nam u kategorizaciji ljudi, što dalje utiče na procenu dodatnih podataka, njihovu interpretaciju i predviđanje ponašanja.

Jedan od važnijih izvora informacija na osnovu kojih trenutno, svesno ili nesvesno, formiramo ovaj prvi utisak, jeste ljudsko lice. Na osnovu lica zaključujemo o mnogim bitnim stvarima, na primer, o polu i etničkoj pripadnosti određene osobe. Takođe, zaključujemo i o određenim karakteristikama ličnosti i u skladu sa time formiramo stavove prema toj osobi. Rezultati istraživanja koja su se bavila ovom temom (npr. Bruce & Young, 1986, prema Walker & Vetter, 2009) potvrdili su da lice predstavlja značajan stimulus u socijalnim interakcijama – naime, postoji tendencija ljudi da pripisuju određene osobine ličnosti nepoznatim pojedincima na osnovu izgleda lica.

Efekat ovih procena vidljiv je u različitim domenima socijalnog funkcionisanja. Istraživanjima je, između ostalog, otkriveno da sposobnost rukovođenja koja je procenjena samo na osnovu lica direktora, pozitivno korelira sa profitom kompanije (Rule & Ambady, 2008). Pored toga, utvrđeno je da se čak i zaključak o seksualnoj orijentaciji, kao i polu, starosti i rasi, automatski izvodi na osnovu izgleda lica (Rule, Ambady, Adams, & Macrae, 2008; Rule, Ambady & Hallett, 2009).

Percepcija može biti iskrivljena različitim faktorima. Jedan od tih faktora jesu i stavovi pojedinca prema određenim pojavama, osobama ili grupama ljudi.

Predstave i doživljavanja psihijatrijskih bolesnika od strane okoline u značajnoj meri utiču na opšti stav prema ovom delu populacije. Moglo bi se reći da je pitanje kontakta i odnosa između mentalno zdravih i mentalno obolelih osoba kom-

pleksno, i da se u mnogim razvijenim društvima širom sveta razmatra sa posebnom pažnjom. Na primer, Britansko odeljenje za zdravlje (Health D, 2003) ispitivalo je stavove opšte populacije prema duševno obolelim osobama 1993, 2000. i 2003. godine. Rezultati ovih istraživanja su pokazali da većina ispitanika ima brižan odnos prema mentalno obolelim osobama. Veći deo ispitanika smatra da društvo ima odgovornost u pružanju najbolje moguće nege ovoj grupi ljudi, da društvo treba da usvoji tolerantniji stav prema ljudima koji su psihički oboleli, kao i stav da su mentalne bolesti kao i sve druge. 20% ispitanika smatra da se psihički oboleli ljudi mogu lako razlikovati od normalnih

Ipak, rezultati istraživanja pokazuju da su mentalno obolele i intelektualno ometene osobe socijalna grupa koje se najčešće etiketira (Tringo, 1970, prema Thomas, 2000; Thomas, 2000; Frist, 2000, prema Milačić-Vidojević i Dragojević, 2011). U odnosu prema njima često se javljaju nepoverljivost, nerazumevanje, sklonost ka njihovom izbegavanju, pa i značajan strah od njihovog mogućeg, „nepredvidivog“ ponašanja. Iako, u principu pogrešne, ovakve predstave prisutne su kod određenog broja ljudi, čime se ova lica na specifičan način etiketiraju i stavljaju u negativan kontekst koji vodi stigmatizaciji. Sama procena osobina ličnosti i ponašanja ovih osoba, pod velikim je uticajem neosnovanih stavova tj. predrasuda. (Ćirić, 2007).

Najšire posmatrano, u ovom istraživanju želimo da ispitamo da li određeni stavovi opažača utiču na formiranje impresije o ličnosti, na osnovu njenog facijalnog izgleda. Preciznije, pored ispitivanja izraženosti pojedinih stavova o mentalno obolelim osobama, zanima nas da utvrdimo da li postoji povezanost ovih stavova sa procenama osobina ličnosti na osnovu facijalnog izgleda osobe, kada opažač nema, odnosno ima informaciju o navodnoj mentalnoj bolesti osobe na fotografiji. Postavljaju se pitanja „Da li stavovi prema mentalno obolelim osobama na različite načine oblikuju impresiju o osobi čije lice je prikazano na fotografiji?“, kao i „Da li dobijena informacija o navodnoj mentalnoj bolesti osobe čije lice opažač posmatra na fotografiji, utiče na njegovu procenu ličnosti te osobe?“

Ciljevi istraživanja

U okviru istraživanja postavljeni su sledeći ciljevi:

- Ispitati stepen izraženosti pojedinih stavova prema mentalno obolelim osobama.
- Ispitati da li postoji statistički značajna razlika u izraženosti procena pojedinih osobina ličnosti na osnovu fotografija lica, kada ispitanici imaju, odnosno nemaju informaciju o navodnoj mentalnoj bolesti osobe na fotografiji.
- Ispitati da li je veličina razlike između procene pojedinih osobina ličnosti na osnovu fotografija lica kada ispitanici nemaju informaciju i procene pojedinih osobina ličnosti na osnovu fotografija lica kada ispitanici dobiju informaciju da se radi o navodno mentalno oboleloj osobi, povezana sa pojedinim stavovima prema mentalno obolelim osobama.

Hipoteze istraživanja

U skladu sa navedenim ciljevima, formulisane su sledeće hipoteze:

- Postoji statistički značajna razlika u izraženosti procena pojedinih osobina ličnosti na osnovu fotografija lica, kada ispitanici imaju, odnosno nemaju informaciju o navodnoj mentalnoj bolesti osobe na fotografiji.
- Veličina razlike između procene pojedinih osobina ličnosti na osnovu fotografija lica kada ispitanici nemaju informaciju i procene pojedinih osobina ličnosti na osnovu fotografija lica kada ispitanici dobiju informaciju da se radi o navodno mentalno oboleloj osobi, povezana je sa pojedinim stavovima prema mentalno obolelim osobama.

Metod

Uzorak i postupak

Prvi deo istraživanja sproveden je na prigodnom uzorku od 60 studenata psihologije Filozofskog fakulteta u Nišu. U drugom delu ispitivanja došlo je do značajnog osipanja, tako da se broj ispitanika u ovom istraživanju sveo na 31-og ispitanika (od toga 12 muških i 19 ženskih), od 18 do 34 godina starosti (AS = 20,9).

Prilikom prvog merenja, zadato je 30 fotografija neutralnih lica osoba muškog i ženskog pola, uz koje je ponuđena lista od 10 osobina ličnosti (pet pozitivnih i pet negativnih). Zadatak ispitanika bio je da, na skali od 1 do 7, procene u kojoj su merite osobine izražene kod osobe čije se lice nalazi na fotografiji. Prilikom drugog merenja, posle mesec dana, uz 11 fotografija iz prvog merenja, dodato je novih 19 fotografija, pri čemu ispitanici dobijaju informaciju da su na fotografijama lica mentalno obolelih osoba. Kao i u prvom delu, ispitanici imaju istu listu osobina na osnovu koje procenjuju osobe sa fotografija. Nakon toga, ispitanicima je zadata Skala stavova prema mentalno obolelim osobama.

Prikazani rezultati odnose se na osobine procenjene na osnovu fotografija lica ponovljenih u drugom delu istraživanja.

Instrumenti

Skala stavova prema mentalno obolelim osobama (Attitude Scale for Mental Illness, Ng & Chan, 2000) sastoji se od 34 tvrdnje Likertovog tipa. Zadatak ispitanika je da, na skali od 1 do 5, odredi u kojoj se meri slaže sa navedenim tvrdnjama. U ovom istraživanju korišćeni su podaci dobijeni na osnovu četiri subskale: *Separatizam* (npr. „Mentalno obolele osobe su nepredvidivog ponašanja“), *Stereotipnost* (npr. „Mentalno obolele osobe imaju nižu inteligenciju“), *Pesimistička predviđanja* (npr. „Teško je imati dobre prijatelje ukoliko ste mentalno bolesni“) i *Stigmatizacija* (npr. „Predlažem da mentalno oboleli nikome ne kažu da su bolesni“).

Lista osobina ličnosti sastavljena u svrhu istraživanja, koja obuhvata pet pozitivnih (druželjubiv/a, inteligentan/na, emocionalno stabilan/na, pouzdan/a, marljiv/a)

i pet negativnih osobina (anksiozan/na, sklon/a nasilju, razdražljiv/a, povučen/a, nepredvidivog ponašanja).

49 fotografija neutralnih lica, odnosno lica bez ekspresije pozitivnih i negativnih emocija, osoba oba pola.

Rezultati

Izraženost pojedinih stavova prema mentalno obolelim osobama

Tabela 1 sadrži podatke o teorijskom rasponu skorova na pojedinim subskalama Skale stavova prema mentalno obolelim osobama, kao i o njihovom rasponu koji je dobijen u istraživanju.

Tabela 1. Teorijski i empirijski raspon skorova pojedinih stavova prema mentalno obolelim osobama

<i>Stavovi</i>	Teorijski raspon skorova		Empirijski raspon skorova	
	MIN	MAX	MIN	MAX
Separatizam	10	50	14	29
Stereotipnost	4	20	6	18
Pes. predviđanja	4	20	9	20
Stigmatizacija	4	20	4	9

Tabela 2: Prosečna izraženost pojedinih stavova prema mentalno obolelim osobama

<i>Stavovi</i>	AS	SD
Separatizam	20,29	4,149
Stereotipnost	11,00	3,332
Pes. predviđanja	15,57	3,264
Stigmatizacija	6,19	1,436

Na osnovu poređenja teorijskih i empirijskih skorova koji se odnose na pojedine stavove prema mentalno obolelim osobama, iz rezultata u Tabelama 1 i 2, može se uočiti da su kod ispitanika najizraženija pesimistička predviđanja (AS = 15,57 od mogućih 20 bodova), zatim stereotipnost (AS = 11,00, od mogućih 20 bodova), pa separatizam (AS = 20,29, od mogućih 50), dok je najniže skorovana stigmatizacija (AS = 6,19 od mogućih 20 bodova).

Razlike u izraženosti procena pojedinih osobina ličnosti na osnovu fotografija lica u odnosu na informaciju o mentalnoj bolesti

Tabela 3. Prosečna izraženost procena pojedinih osobina ličnosti na osnovu fotografija lica osoba

Osobine ličnosti	Prvo merenje		Drugo merenje	
	AS	SD	AS	SD
Anksioznost	34,71	7,708	42,33	9,733
Druželjubivost	45,90	7,217	47,71	5,188
Sklonost nasilju	31,43	8,334	32,62	8,399
Razdražljivost	39,67	9,002	44,48	8,559
Inteligencija	48,86	4,922	49,48	4,966
Emocionalna stabilnost	41,29	6,497	40,38	6,168
Povučenost	39,52	8,739	36,71	7,740
Pouzdanost	44,52	6,274	44,67	7,045
Marljivost	46,19	6,063	46,14	6,695
Nepredvidivost ponašanja	35,90	11,933	37,62	10,235

Tabela 4. Razlike u izraženosti procena pojedinih osobina ličnosti na osnovu fotografija lica osoba

Osobine ličnosti	t-test	df	sig.
Anksioznost	-3,773**	30	0,001
Druželjubivost	-1,107	30	0,282
Sklonost nasilju	-0,638	30	0,531
Razdražljivost	-2,488**	30	0,022
Inteligencija	-0,433	30	0,669
Emocionalna stabilnost	0,564	30	0,579
Povučenost	1,357	30	0,190
Pouzdanost	-0,113	30	0,911
Marljivost	0,032	30	0,975
Nepredvidivost ponašanja	-0,767	30	0,452

Kao što se iz Tabele 4 može videti, rezultati ispitivanja značajnosti razlika u proceni osobina ličnosti na osnovu fotografija lica kada ispitanici nemaju, odnosno imaju informaciju o navodnoj mentalnoj bolesti, pokazuju da statistički značajne razlike postoje u proceni anksioznosti i razdražljivosti.

Povezanost veličine razlike između procena osobina ličnosti na osnovu fotografija sa pojedinim stavovima prema mentalno obolelim osobama

Tabela 5. Povezanost razlike između procena osobina ličnosti na osnovu fotografija sa pojedinim stavovima prema mentalno obolelim osobama

<i>Stavovi</i>		Anks.	Druželjub.	Nasilje	Razdr.	Intel.	Em. stab.	Pov.	Pouzdanost	Mar.	Nepredv.
Separatizam	R	0,1	1,1	0,25	0	-0,08	0,07	0,21	-0,10	0,05	-0,10
	sig	0,66	0,67	0,27	0,99	0,72	0,76	0,37	0,68	0,82	0,65
Stereotipnost	R	0,15	0,13	-0,16	0,01	0,36	0,22	0,49	0,45	0,39	0,00
	sig	0,52	0,56	0,47	0,95	0,11	0,34	0,02	0,04	0,08	0,99
Stigmatizacija	R	-0,20	0,50	0,18	-0,22	0,13	0,07	-0,40	-0,15	0,14	-0,04
	sig	0,37	0,02	0,45	0,34	0,59	0,75	0,07	0,52	0,55	0,87
Pes. predviđanja	R	-0,21	0,31	-0,47	-0,08	0,39	0,28	-0,13	0,42	0,32	-0,02
	sig	0,35	0,17	0,03	0,73	0,08	0,22	0,57	0,06	0,16	0,93

Iz Tabele 5 može se videti da pozitivna statistički značajna korelacija postoji između sledećih varijabli: stereotipnosti i razlike u proceni povučenosti, kao i između stereotipnosti i razlike u proceni pouzdanosti, zatim između stigmatizacije i razlike u proceni druželjubivosti. Negativna statistički značajna korelacija dobijena je između pesimističkog predviđanja i razlike u proceni razdražljivosti

Diskusija

Prvi cilj ovog istraživanja odnosio se na ispitivanje izraženosti pojedinih stavova ispitanika prema mentalno obolelim osobama. Rezultati pokazuju da je kod ispitanika u najvećoj meri izražen stav pesimistička predviđanja, zatim slede stereotipnost, separatizam i, najniže izražena stigmatizacija psihijatrijskih bolesnika. Naime, ukoliko se analizira sadržaj ajtema u okviru navedenih subskala, moglo bi se reći da ispitanici smatraju da društvo donekle zanemaruje pitanje mentalno obolelih osoba u smislu integracije i resocijalizacije. Izraženost stereotipnosti odgovara teorijskom proseku, dok je izraženost separatizma i stigmatizacije ispod teorijskog proseka. S obzirom na to da su ispitanici u ovom istraživanju studenti psihologije, ovako dobijeni rezultati su donekle i očekivani. Termin stigma odnosi se na probleme sa informisanošću (neznanjem), stavovima (predrasudama) i ponašanjem (diskriminacijom) (Thornicroft et al., 2007) – a naši ispitanici, u skladu sa izborom buduće profesije i dosada stečenim znanjima na fakultetu, pokazuju povećanu osetljivost i smanjenu sklonost ka stigmatizaciji.

Dobijeni rezultati nisu u skladu sa podacima istraživanja koje je sprovedeno na uzorku zaposlenih u jednoj američkoj psihijatrijskoj bolnici (Sriram & Jabbarpour, 2005). Autori nalaze da, čak i oni koji se profesionalno bave mentalnim zdravljem, osećaju vrstu nelagodnosti kada se bave pacijentima sa određenim dijagnozama, kao što je shizofrenija. Takođe, trećina ispitanika pokazuje tendenciju ka stigmatizaciji. Međutim, rezultati istraživanja Pejović-Milovančević i saradnika (2007), sprovede-

nog u našoj sredini, na uzorku specijalizanata psihijatrije i interne medicine, pokazali su da specijalizanti psihijatrije imaju benevolentniji stav prema pacijentima sa psihijatrijskim poremećajem i da ih ređe doživljavaju kao preteće ili inferiorne u odnosu na specijalizante interne medicine. Autori istraživanja pozitivnije stavove specijalizanata psihijatrije prema ovim osobama, povezuju sa njihovim iskustvom u radu sa ovom populacijom.

Pomenuta Integrativna teorija (Stefan & Stefan, 1996, prema Dion, 2003) pretpostavlja da istorija i priroda prethodnih kontakata između pojedinih grupa mora biti uzeta u obzir prilikom predviđanja javljanja predrasuda. U našem, kao i oba navedena istraživanja reč je o ispitanicima koji ili rade sa populacijom mentalno obolelih osoba ili su bili u prilici da ostvaruju kontakte sa njima. Prema tome, radi se o osobama koje imaju iskustva u radu sa mentalno obolelima. Ipak, razlike u rezultatima između dva istraživanja koja su sprovedena u našoj sredini i američkog istraživanja postoje i mogu se objasniti upravo prirodom ostvarenih kontakata. U istraživanjima u domaćoj sredini radi se o osobama koje tek počinju svoj rad u struci, posebno kada je reč o ispitanicima obuhvaćenim ovim istraživanjem. Sa druge strane, može se pretpostaviti da višegodišnji rad i svakodnevni kontakt sa psihijatrijskim pacijentima, može uticati na promenu stavova.

Takođe, u istraživanjima u našoj sredini ispitanici su osobe koje su se samim izborom svog zanimanja odlučile upravo za rad i pružanje pomoći osobama sa psihičkim problemima. Sa druge strane, američkim istraživanjem, pored psihijatarata i psihologa, obuhvaćeni su i ispitanici čije primarno obrazovanje ne podrazumeva opredeljenje i posebnu edukaciju za ovu vrstu problema (socijalni radnici, pomoćni terapeuti, medicinske sestre), čime bi se mogla objasniti i smanjena osetljivost za probleme pomenute populacije, kao i sklonost ka njihovoj stigmatizaciji.

Ispitivanjem razlika u proceni osobina ličnosti na osnovu fotografija lica kada ispitanici nemaju, odnosno imaju informaciju o navodnoj mentalnoj bolesti, pokazuju da statistički značajne razlike postoje u proceni anksioznosti i razdražljivosti. Ispitanici su u drugom delu istraživanja, nakon dobijanja informacije o navodnoj mentalnoj bolesti osobe na fotografijama procenjivali kao anksioznije i razdražljivije. Dakle, postavljena hipoteza o postojanju statistički značajnih razlika u proceni osobina ličnosti u slučaju posedovanja, odnosno, neposedovanja informacije o navodnoj mentalnoj bolesti osoba na fotografijama, delimično je potvrđena.

Istraživanjima je utvrđeno da procenjivači mogu identifikovati određene crte ličnosti nepoznatih osoba, samo na osnovu fotografija njihovih lica neutralne ekspresije, na nivou koji je statistički značajnije viši od nivoa slučajnog pogađanja (npr. Little & Perrett, 2007; Penton-Voak, Pound, Little, & Perrett, 2006). Litl i Peret (Little & Perrett, 2007) kao stimulse u svom istraživanju koriste kompozitne fotografije osoba čije su se samoprocene na dimenzijama velikih pet crta ličnosti nalazile na ekstremnim krajevima. Rezultati njihovog istraživanja su pokazali da su ispitanici tačno procenili sledeće parove crta – savestnost, prijatnost i ekstraverzija. Kramer i Vard (Kramer & Ward, 2010), ponovljenim eksperimentom dolaze do sličnih rezultata koji se tiču procena velikih pet osobina. Međutim, oni uvode i jednu dopunu – od ispitanika traže da, pored navedenog, procene i fizičko i mentalno zdravlje osoba

na fotografijama. Dobijene rezultate procena, istraživači svrstavaju u dva klastera: jedan u kome se nalaze procene na nivou koji je statički značajnije viši od nivoa slučajnog pogađanja (prijatnost, ekstraverzija, neuroticizam i fizičko zdravlje) i drugi, u kome se nalaze osobine ličnosti čija je procena na nivou slučajnog pogađanja, u kome se pored savesnosti nalazi i procena mentalnog zdravlja osoba na fotografiji.

Navedeni rezultat o (ne)tačnosti procene mentalnog zdravlja osoba na osnovu fotografija njihovih lica bez facijalne ekspresije, može imati značajne implikacije za tumačenje rezultata trenutnog istraživanja. Naime, ukoliko je ovakva procena mentalnog zdravlja osobe na nivou slučajnog pogađanja, može se pretpostaviti da je dodatna informacija o tome da je ta osoba zaista mentalno obolela, dovoljna da usmeri procenu ostalih osobina ličnosti u određenom smeru. Anksioznost se često povezuje sa psihičkim smetnjama, predstavlja dominantni simptom mnogih psihičkih oboljenja. Stečena znanja iz oblasti psihopatologije od strane naših ispitanika mogla bi uticati na dobijanje ovakvih rezultata. Kada su u pitanju razdražljivost i agresivnost, ove osobine se često pripisuju psihijatrijskim pacijentima. Centralni aspekt stigmatizacije mentalno obolelih osoba jeste percepcija ove grupe ljudi kao opasne i nepredvidive (Link & Cullen, 1986; Link et al., 1999; Nunnally, 1961, prema Alexander & Link, 2003). Bez obzira što je u većini slučajeva bojazan od potencijalne agresivnosti psihijatrijskih pacijenata neosnovana, ona je u socijalnoj sredini urezana u toj meri da, ukoliko se zanemari aktivno upoznavanje šire sredine sa faktorima agresivnosti duševnih bolesnika, doživljaj okoline o potencijalnoj agresivnosti psihijatrijskih bolesnika neće biti promenjen (Ćirić, 2007).

U svom radu Felan i Link (Phelan & Link, 1998) bave se analizom mogućih razloga za opažanje mentalno obolelih osoba kao agresivnih i nasilnih. Pri tome polaze od rezultata istraživanja sprovedenih na nacionalnom nivou u Americi koji govore o tome da se broj ljudi, koji mentalno obolele osobe opaža kao agresivne i nasilne, značajno povećao. Kao moguće objašnjenje autori navode pokušaj zaštite prava i ličnih sloboda mentalno obolelih osoba uz pomoć kriterijuma „nevoljnog delanja“ što je, prema autorima, moglo da izazove i kontradiktorne efekte. Naime, ovaj kriterijum, s obzirom na to da isključuje mogućnost kontrole ponašanja, može da utiče na to da se ova grupa ljudi opaža kao još opasnija.

Ono što nas je dalje interesovalo je da li postoji povezanost između pojedinih stavova prema mentalno obolelim osobama i razlika u proceni pojedinih osobina ličnosti u odnosu na informaciju o postojanju odnosno, nepostojanju mentalne bolesti. Na osnovu dobijenih rezultata vidi se da što je stav stereotipnost izraženiji, veća je i razlika između procena osobina povučenosti i pouzdanosti osoba na fotografijama. Takođe, što je izraženija tendencija ka stigmatizaciji, to će i razlika u proceni osobine druželjivosti biti veća. Delimično objašnjenje ovakvih prilično neočekivanih rezultata bi se možda moglo naći u ukoliko se odgovori na pitanje „Da li stereotipnost i stigmatizacija uključuju ista određenja kada se posmatraju iz perspektive laika, odnosno da li znanje i iskustvo sa ovom populacijom menjaju konotativno značenje ovih termina?“. Pored toga, rezultati jednog od istraživanja u kome su se autori (Lecic-Tosevski i sar, 2005, prema Pejović-Milovančević i saradnika, 2007) bavili ispitivanjem osobina ličnosti specijalizanata psihijatrije i specijalizanata inter-

ne medicine, pokazali su da ispitanici koji su se opredelili za psihijatriju pokazuju izraženiju sklonost ka davanju socijalno poželjnih odgovora. Dakle, i studenti psihologije – ispitanici u trenutnom istraživanju, mogli su naslutiti šta je osnovni cilj istraživanja i shodno tome davati socijalno poželjne odgovore.

Između pesimističkog predviđanja i razlika u proceni razdražljivosti pronađena je negativna statistički značajna korelacija, koja ukazuje da se sa intenziviranjem ovog stava smanjuje razlika u proceni razdražljivosti. Naime, sam stav koji uključuje mišljenja o slabim mogućnostima resocijalizacije, kao i postojanju brojnih teškoća sa kojima se susreću osobe sa psihičkim teškoćama, mogu provocirati empatiju i na taj način smanjiti negativnu procenu ovakvih osoba.

Zaključak

U ovom istraživanju pokušali smo da poređenjem procena osobina ličnosti na osnovu fotografija lica utvrdimo uticaj stavova prema mentalno obolelim osobama na procenu osobina ličnosti.

S obzirom na to da su podaci ovog istraživanja dobijeni na populaciji studenata psihologije, može se reći da su dobijeni rezultati koji se tiču izraženosti pojedinih stavova prema mentalno obolelim osobama, kao i njihovoj povezanosti sa procenama pojedinih osobina ličnosti, očekivani. Intenzitet stavova uticaće na procenu osobina ličnosti, odnosno izraženost i aktiviranje određenog stava informacijom o navodnoj mentalnoj bolesti, doprineće razlikama u proceni. Jedno od ograničenja ovog istraživanja jeste specifičnost uzorka, pa bi buduća istraživanja trebala usmeriti na ispitivanje ovog i sličnih problema u opštoj populaciji, ali i na većem uzorku

Literatura

1. Alexander, L. A. & Link, B. G. (2003). The impact of contact on stigmatizing attitudes toward people with mental illness. *Journal of Mental Health*, 12, 3, 271–289.
2. Asch, E. S. (1946). Forming Impressions of Personality. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 41 (3): 258–290.
3. Ćirić, Z. (2007). Viktimizacija psihijatrijskih bolesnika. *Temida*, str. 3–11.
4. Dion, L. K. (2003). Prejudice, Racism, and Discrimination. In *Handbook of Psychology, Volume 5 – Personality and Social Psychology*, eds. Millon, T. and Lerner, J. M. John Wiley & Sons, Inc: Hoboken, New Jersey.
5. George Y. Bizer. (2004). Attitudes. In: *Encyclopedia of Applied Psychology*, Vol 1. Elsevier Inc.
6. Hamilton, M. A. & Mineo, P. (2009). Functional models of belief and attitude. In M. Hamilton (ed.), *Persuasion: Changing beliefs and attitudes* (pp. 12–23). preuzeto sa: <http://coms.uconn.edu//directory/faculty/mhamilton/persuasion/Chapter%202d.pdf>

7. Health D. (2003). Attitudes to Mental Illness 2003 Report. London, Department of Health.
8. Kramer, R.S.S. and Ward, R. (2010). Internal facial features are signals of personality and health. *The Quarterly Journal of Experimental Psychology*, 63 (11), 2273–2287.
9. Milačić-Vidojević, I. i Dragojević, N. (2011). Stigma i diskriminacija prema osobama s mentalnom bolešću i članovima njihovih porodica. *Specijalna edukacija i rehabilitacija* (Beograd), Vol. 10, br. 2, 319–337.
10. Olson, M. J. and Maio, R. G. (2003). Attitudes in Social Behavior. In *Handbook of Psychology, Volume 5 – Personality and Social Psychology*, eds. Millon, T. and Lerner, J. M. John Wiley & Sons, Inc: Hoboken, New Jersey.
11. Little, A.C. and Perrett, D.I. (2007). Using composite images to assess accuracy in personality attribution to faces *British Journal of Psychology*, 98, 111–126.
12. Pejović-Milovančević i sar. (2007). Stavovi specijalizanata psihijatrije prema mentalnim poremećajima. *Med. Pregl.* LX (7–8), 382–386.
13. Penton-Voak, I. S., Pound, N., Little, A. C., & Perrett, D. I. (2006). Personality judgments from natural and composite facial images: More evidence for a “kernel of truth” in social perception. *Social Cognition*, 24, 490–524.
14. Phelan, J.C., & Link, B.G. (1998). The growing belief that people with mental illnesses are violent: the role of the dangerousness criterion for civil commitment. *Soc Psychiatry Psychiatr Epidemiol*, 33: S7–S12.
15. Rule, N., Ambady, N., Adams, R. B. Jr. & Macrea, C. N. (2008). Accuracy and Awareness in the Perception and Categorization of Male Sexual Orientation. *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 95, No. 5, 1019–1028.
16. Rule, N. O., & Ambady, N. (2008). The face of success: Inferences from chief executive officers’ appearance predict company profits. *Psychological Science*, 19, 109–111.
17. Rule, N., Ambady, N. & Hallett, K. C. (2009). Female sexual orientation is perceived accurately, rapidly, and automatically from the face and its features. *Journal of Experimental Social Psychology*, 45, 1245–1251.
18. Sriram, T. G., Jabbarpour, Y. M. (2005). Are mental health professionals immune to stigmatizing beliefs? *Psychiatr Serv*; 56:610.
19. Statt, A. D. (1998). *The Concise Dictionary of Psychology*, Third Edition. Routledge: London, New York.
20. Thomas, A. (2000). Stability Of Tringo's Hierarchy Of Preference Toward Disability Groups: 30 Years Later. *Psychological Reports*; 86: 1155–6.
21. Thornicroft, G., Rose, D., Kassam, A., Sartorius, N. (2007). Stigma: ignorance, prejudice or discrimination? *Br J. Psychiatry*; 190: 192–3.
22. Walker, M. & Vetter, T. (2009). Portraits made to measure: Manipulating social judgments about individuals with a statistical face model. *Journal of Vision*, 9 (11):12, 1–13.

Milica Milojević, Milica Mitrović

ATTITUDES TOWARDS MENTALLY ILL PERSONS AND ASSESSMENT OF PERSONALITY TRAITS BASED ON PHOTOGRAPHIES OF FACES

Abstract

The main goal of this research was to investigate the certain attitudes toward mentally ill persons and their correlations with some personality traits, which were assessed solely by looking at the neutral faces of those people on the photography. The research consisted of two parts and was conducted on the sample of 31 psychology students. In the first part, subjects had to assess the extent to which people on the photos (both males and females) possess certain personality traits. In the second part, procedure was the same, except that subjects were given the information that on the photos are the faces of mentally ill people. After that, subjects completed the Attitude Scale for Mental Illness. The results indicate that among subjects the most dominant attitude is pessimistic predictions, followed by stereotyping, separatism and that the least expressed is stigmatization. The examination whether there are statistically significant differences between assessment of personality traits, showed that these differences existed in the case of anxiety and irritability. At last, obtained results indicate that there is positive statistically significant correlation between following variables: stereotyping and the difference in the assessment of withdrawal, stereotyping and the difference in the assessment of reliability, stigmatization and the difference in the assessment of sociability. Negative statistically significant correlation was found between pessimistic prediction and the difference in the assessment of irritability. These results should be tested on the larger and nonspecific sample.

Keywords: attitudes toward mentally ill persons, assessment of personality traits, photographs of neutral faces

